

Szent István dekrétumainak megszerkesztése és ennek nyugat-európai párhuzamai

Írta:

Bádi Eszter

Témavezető:

dr. Mikó Gábor egyetemi adjunktus

Intézmény:

ELTE-BTK történelem szak

I. Bevezetés

A hazai középkorkutatás egyik legrégebbi múltra visszanyúló témája Szent István törvényeinek vizsgálata. Mind jog-, mind társadalom-, mind gazdaságtörténeti szemszögből, valamint további szempontokból értekeztek már államalapító királyunk jogalkotásáról.

Talán a legérdekesebb – és ennek megfelelően legnépszerűbb – vizsgálati szempont az istváni dekrétumok (és egyúttal mindezekkel egyetemben a kora Árpád-kori törvények) keletkezési körülményeinek tanulmányozása, önállóságának kérdése és ezzel kapcsolatban a felhasznált külföldi minták után való kutatás. Mindehhez Szent István törvényeinek esetében a legtöbbször használt forrás az Admonti Kódex, amelynek részletes bemutatására a későbbiekben kerül sor.

Az Admonti Kódexről könyvtárnyi szakirodalom született már abban a több mint másfél évszázadban, amióta Wilhelm Wattenbach felfedezésének köszönhetően a magyar történettudomány látókörébe került. Mindennek ellenére azonban van egy olyan érdekesség a kéziratban, amelyre a releváns szakirodalom nem tért ki.¹ A kódexben olvashatunk egy tartalomjegyzéket, amelyben – amennyiben nem a leggyakrabban használt Závodszy-kiadásra támaszkodunk, hanem a Bartoniek-féle fakszimilét is kézbe vesszük látszik, hogy utólag ki lett egészítve. A következőkben arra teszek kísérletet, hogy a szakirodalom segítségével felvázoljam azt a kontextust, amelyben az eltérés problémája releváns.

II. Historiográfiai áttekintés

Az államalapító királyunk törvényeiről szóló szakirodalmi repertoár igen széles. A dekrétumok történetéről már a 18. század óta olvashatunk munkákat², viszont mindezek még az előtt készültek, hogy az említett Wattenbach az admonti könyvtárban kutatott volna. Felfedezése után megváltoztak az istváni dekrétumok kutatásának lehetőségei, hiszen az új forrás az eddig ismert kéziratoknál sokkal régebben készült, a legtöbb kutatás mai napig ezen alapszik.

Kezdjük azonban az elejéről. Elsők között Stefan Endlichert kell megemlítenünk, aki 1849-ben kiadott könyvében a dekrétumok szövegét is közölte.³ A 20. század elején Závodszy Levente doktori értekezésében Szent István törvényei mellett Szent László és Könyves Kálmán ránk

¹ Mikó Gábor egyik tanulmányának lábjegyzetében felhívja a figyelmet a tartalomjegyzék és a szöveg eltéréseire, viszont az elméletet nem olvashatjuk kifejtve. Lásd: *Mikó Gábor: A „Szent királyok törvényei”. A kora Árpád-kori törvények fennmaradásának története. Századok 150. (2016) 333.*

² Lásd: *Carolus Péterfy: Sacra Concilia. Posonii 1714. 1-11. és Adamus Franciscus Kollár: De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra apostolicorum regum Ungariae. Vindobonae 1764. 40-51.*

³ *Endlicher, Stephan: Die Gesetze des heiligen Stefan. Ein Beitrag zur ungarischen Rechtsgeschichte. Wien 1849. 31-51.*

maradt törvényhozói hagyatékát is vizsgálta. Párhuzamként sorakoztatja fel a frank zsinati határozatokat és a Lex Baiuvariorumot (amiről később részletesebben szó lesz).⁴ Závodszy is már az Admonti Kódexet használja, az abban megtalálható, a cikkelyeket két törvénykönyvre való felosztást követi. Ő maga is elismeri, hogy a „világi” törvények sokkal jobban igazodnak a magyar nép sajátosságaihoz, viszont azt tagadja, hogy önálló törvényhozás következtében jött volna létre. Bár megállapításai sokszor túlzóak (mindenben a nyugat-európai forrásokat keresett, és ezeket olyan helyeken is azonosítani vélte, amelyek nem állták ki a későbbi kritika próbáját), függetlenül megjelentette a törvények szövegét, amit a kutatás mindmáig előszeretettel használ.⁵

Waldapfel Eszter 1935-ös tanulmányában csakugyan a külföldi párhuzamot kereste, és ezt – többek között – a bécsi Nationalbibliothek kéziratárának Cod. 751. jelzetű kódexben azonosítani vélte.⁶ Madzsar Imre egyet nem értését fejezte ki 1938-ban a Századok hasábjain, és külön érdekességként említendő, hogy a cikkben olvasható megközelítési mód áll a legközelebb e dolgozat fő szempontjához. Hiszen írásában a frank zsinati határozatok tartalomjegyzékéről és azoknak összeállításáról értekezik, bebizonyítva, hogy a Waldapfel által felállított párhuzam nem mutatható ki egyértelműen, hiszen a zsinati határozatok tökéletes magyarázatot adnak mindarra, amit Waldapfel a 751. számú kódexszel való közvetlen rokonságról írt.⁷ Eltérő a véleményük, de mindkettő írás a dekrétumok szerkezetére fókuszál, számba véve a korabeli szellemi és univerzális egyházjogi környezet befolyását a magyar törvényalkotásra.

Bónis György volt az, aki először kimondta: Szent István törvényeinek megismerése elsősorban jogtörténeti feladat. Feladatául tűzte ki többek közt a jelleg és a szerkezet vizsgálatát,⁸ és végső soron kimondja, hogy a nyugati hatás ellenére István törvényalkotói tevékenysége önállónak tekinthető.⁹ Ekkora már végleg elavulttá vált az a Závodszy által alkotott nézet, mely szerint István kész törvényeket vett át nyugatról.

Az Árpád-kori törvényhozás egyik legjelentősebb modern-kori kutatója, Jánosi Monika több írásában is behatóan foglalkozott a törvények keletkezésének problémájával. Elsők között

⁴ Závodszy Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Bp. 1904. 13-56.

⁵ Lásd pl.: Madzsar Imre: Szent István törvényei és a Cod. Vindob. 751. Századok 72. (1938) 8.

⁶ Waldapfel Eszter: Szent István első törvénykönyve és a nyugati törvényhozás. A Gróf Klebersberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet évkönyve 5. (1935) 84-102.

⁷ Madzsar I.: Szent István törvényei i. m. 3.

⁸ Bónis György: Szent István törvényének önállósága. Századok 72. (1938) 434.

⁹ Bónis Gy.: Szent István. i. m. 433-487.

állapította meg azt, hogy a kora Árpád-kori törvényalkotás módszere valószínűleg eltért attól, amit a hagyományos szakirodalom akkoriban vallott. Jánosi igyekezett kimutatni, hogy a törvényeket nem egy (esetünkben kettő, ha az Admonti Kódex felosztását követjük), hanem több alkalommal hozhatták, az ekként megszületett határozatokat pedig később gyűjtötték össze, és foglaltak írásba.¹⁰

Emellett Jánosi egy további fontos tényezőre is felhívta a figyelmet a dekrétumok feltételezhető keletkezési idejével kapcsolatban is. Azt a logikát követve, mely szerint nem egyszeri törvényhozásról, hanem inkább a törvények összegyűjtéséről érdemes beszélnünk, felvetődik a lehetőség, hogy a törvénykönyvek megalkotására eddig hagyományosan biztosnak hitt időpontok – pl. a Győrffynél megjelenő koronázás utáni időszak és a Vazul-féle lázadást követő események¹¹ – valójában megkérdőjelezhetőek. Ennek megfelelően Jánosi a következő elméletet állította fel: az Admonti Kódex úgynevezett első törvénykönyvét még István uralkodása idején (és akkor is inkább a végén), a másodikat pedig I. András alatt, de mindenképpen Szent László regnálása előtt állították össze.¹²

Gerics József államalapító királyunk tevékenységéről folytatott diskurzusaiban is előszeretettel fókuszált arra, milyen kapcsolatban volt az akkori hazai törvényalkotói gyakorlat a külföldivel. A nyugati hatás mellett kihangsúlyozta az esetleges keleti befolyásra való odafigyelés fontosságát, amikor Szent István állam- és törvényalkotó tevékenységéről beszélt. Mindezt a Pseudo-Izidori gyűjtemény ismeretére alapozza,¹³ ami többek közt a Constitutum Constantini is tartalmazta, tehát a magyar törvényhozói szervek ismerték annak szövegét.¹⁴ Hamza Gábor is később ezen logika alapján mondta azt, hogy az istváni törvényhozásra minden bizonnyal hatott a bizánci befolyás, ám mégsem láthatjuk kiteljesedni abban a berendezkedésben. István abszolút uralkodó, de nem a keleti értelemben véve. Ez törvényein is látszik – mondja Hamza.¹⁵

Mind Gerics, mind Hamza felhasználja az Intelmeket saját álláspontjának igazolására. Az Intelmek mindkettejüknél egyfajta bevezetőként szerepelt az első törvénykönyvhöz, mivel az abban megfogalmazott elveket követik a dekrétumok is.¹⁶ Emellett mindketten hangsúlyozták,

¹⁰ Jánosi Monika: Gondolatok az Admonti kódexből hiányzó kapitulumokról. *Acta Historica* 82. (1985) 37–49.

¹¹ Győrffy György: István király és műve. Bp. 1977. 270.

¹² Jánosi M.: Hiányzó kapitulumok. i. m. 46–49.

¹³ Felix Schiller egyetértve kimondja, hogy az ún. első törvénykönyv 2 cikkelye is a Pseudo-izidori gyűjteményből származik. Lásd: Gerics József: Az állam- és törvényalkotó Szent István. In: Uő: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Bp. 1995. 76.

¹⁴ Gerics J.: Állam- és törvényalkotó i. m. 76.

¹⁵ Hamza Gábor: Szent István törvényei európai összefüggésben. *Polgári Szemle* 13. (2017) 272.

¹⁶ Gerics J.: Állam- és törvényalkotó i. m. 77. , Waldapfel E.: Nyugati törvényhozás i. m. 92. és Hamza G.: Szent István európai i. m. 272.

hogy a külföldi minta megváltoztatásával István kifejezetten a magyar népnek adott törvényt, saját korára igazítva mindazt, amit külföldről átvett.¹⁷

Serédi Jusztinián esztergomi érsek ezt a gondolatot erősítve a római jog és Szent István törvényeinek kapcsolatát vizsgálta. Írásának különlegessége az, hogy ő az Intelmeket nemcsak egyszerű bevezetőnek, hanem törvénykönyvnek mondta. Mindemellett felsorolta azokat a tényezőket, amik mindenképp hatással voltak az istváni törvényalkotásra: az „ősi magyar jogszokások”, a „régí keresztény római császárok törvényei és az „egykorú keresztény államok világi törvényei”.¹⁸ Serédihez hasonlóan három tényezőről írt Rácz Lajos is, viszont ő intenzív római, majd frank-német és bizánci befolyásról beszélt – tehát kiemeli a keleti hatások fontosságát.¹⁹

A törvénykönyvek szerkezetére fókuszáló kutatás a 2000-es évek után nem folyt olyan intenzíven, mint a 20. század során. Tringli István a hatalmaskodásokkal kapcsolatban írt egy, a korabeli törvényhozás menetét részletesebben boncolgató tanulmányt,²⁰ Megemlítendő még Mikó Gábor neve, aki több írásában foglalkozott Szent István törvényeinek kézírataival és az Admonti kódexszel,²¹ illetve Nótári Tamás jogtörténész, aki a Lex Baiuvariorum legjelentősebb hazai kutatójaként a két jogtörténeti forrás összehasonlítását végezte el több ízben.²²

III. Az Admonti Kódex és a középkori törvényhozás

Jelen dolgozat központi kérdésfelvetése a már említett Admonti Kódex és a benne található istváni dekrétumok eredete. Ebben a fejezetben forrásunk történetének és tartalmának részletesebb ismertetésére törekszem.

¹⁷ Gerics J.: Állam- és törvényalkotó i.m. 77., Hamza G.: Szent István európai i. m. 272-273.

¹⁸ A Magyar Tudományos Akadémia 1938. május 8-i ünnepélyes közgyűlésén elhangzott előadás. Írásban közölte: Serédi Jusztinián: Szent István törvényei a római joggal és az egykorú kánonjoggal összehasonlítva. Vigilia 53. (1988) 583-588.

¹⁹ Rácz Lajos: A magyar egyház és államszervezés egymásrahatása a korai századokban. Acta Universitas Szegediensis: acta juridica et politica 73 (2010) 740.

²⁰ Tringli István: Hatalmaskodások a 11. századi magyar törvényekben. Történelmi Szemle 60. (2018) 531-554

²¹ Mikó G.: A „Szent királyok törvényei”. i. m. 319-340., Uő: Szent István király törvényeinek legrégibb kézírata. Az Admonti kódex. In: Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. II. Szerk. Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél. 723-732.

²² Nótári Tamás: I. (Szent) István törvényeinek szerkezete és forrásai. In: Uő: Jogtörténeti tanulmányok. Kolozsvár 2018. 250-271.

Az Admonti kódex elnevezése magáért beszél. A 19. század közepén, 1846-ban került elő az ausztriai Admont kolostorából, mégpedig Wilhelm Wattenbach kutatásainak köszönhetően.²³ Ennek apropóján írta meg 1849-ben könyvét Stefan Endlicher, az említett kódex alapján ki is adta István törvényeit.²⁴ A megtaláló Wittenbach 2 évre rá, 1851-ben publikálta az admonti kolostorban folytatott kutatásának eredményeit. Ebben többek között olvashatunk a kódexben megtalálható többi nyugati forrásról is.²⁵

Később 1934-ben az admonti 712. számú kódex 8 lapja – amiken István törvényeit olvashatjuk – átkerült Magyarországra, történetesen az OSZK-ba, ahol mai napig őrzik.²⁶ Ennek apropóján Bartoniek Emma egy újabb hasonmás-kiadást tett közzé 1935-ben.²⁷

A jelenleg is Admontban őrzött anyakódex – mint már korábban említettem – több külföldi forrást is tartalmaz. Elsőként két írást Szent Ágostontól, egy zsoltárkommentárt valamint a dolgozat szempontjából később nagy jelentőségű Lex Baiuvariorumot. Mindettől az államalapító királyunk törvényeit tartalmazó lapok, mind formájukban, mind méretükben, mind scriptorukat illetően eltérnek, és ezeket minden bizonnyal később kötötték be a kódexbe. A magyar törvények után a kódex végéig pedig Vilmos hirsau apát *vitaja* olvasható.²⁸

Mikor kerülhettek a törvények országon kívülre? Kosztolnyik Zoltán vélekedése szerint Salamon király itthoni bukásával összefüggésben jutottak ki, a királyi család Admonttal való kapcsolatai miatt. Ezzel magyarázza, hogy a kódex miért csak Szent István törvényeit tartalmazza.²⁹ Jánosi felveti, hogy a törvények külföldre kerülése Orseolo Péter uralkodása idején történt, és a bajor törvénnyel együtt került bele az admonti kódexbe.³⁰ Mivel azonban az István törvényeit tartalmazó lapok nem egyidősek a kódex többi részével, az utóbbi elmélet kizárható, és a jelenlegi limitált forrásanyag miatt konkrét keletkezési ideje egyáltalán nem megállapítható.³¹

²³ Jánosi Monika: A Szent István törvényeit tartalmazó kódexek. Magyar Könyvszemle 94. (1978) 226.

²⁴ Endlicher, S.: Die Gesetze i. m. 31-51.

²⁵ Wilhelm Wattenbach: Reise nach Österreich in den Jahren 1847, 1848, 1849. Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 10. (1851) 426-693.

²⁶ Mikó G.: Legrégibb kézirat. i. m. 6

²⁷ Bartoniek Emma: Szent István törvényeinek XII. századi kézirata. Az admonti kódex. Bp. 1935.

²⁸ Mikó G.: Legrégibb kézirat. i. m. 7-8.

²⁹ Z. J. Kosztolnyik: Five Eleventh Century Hungarian Kings: Their Policies and Their Relations with Rome. New York 1981. 110.

³⁰ Jánosi Monika: Törvényalkotás Magyarországon a korai Árpád-korban. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 9.) Szeged 1996. 83.

³¹ Mikó G.: Legrégibb kézirat. i. m. 8.

A kódexről való átfogó ismertető után rátérnék magára a vizsgálat tárgyára: Szent István dekrétumainak legarchaikusabb formában megmaradt kéziratának tartalmára. Különlegessége abban rejlik, hogy egyedülálló módon két törvénykönyvre osztották összeállítói. Az ún. első törvénykönyv 35³², a második pedig 15 cikkelyből áll.³³ A dekrétumokhoz tartozik még egy rövid prológus és egy tartalomjegyzék is³⁴.

Az Admonti Kódex ezen részének keletkezési idejéről nem, viszont István törvényhozói tevékenységéről már többet tud a szakirodalom. Itt is Jánosi Monika nevét kell mindenek előtt megemlíteni, hiszen a jelenleg elfogadott nézet az ő nevéhez fűződik. Mint ahogyan a historiográfiai bevezetőben már ismertettem, Jánosi kimondja, hogy a kora Árpád-kori törvényhozás (ezáltal László és Kálmán törvényeire vonatkozóan is) több alkalommal és több fórumon ment végbe. Ezek alapján a két törvénykönyv, amit forrásunkban találunk, nem két alkalommal született meg.³⁵ Ezek alapján azt kell mondanunk, hogy az Istváni – és mellette sok más nyugat-európai – a Nagy Károly-i törvényhozás metódusát követi, mint ahogyan a korban az megszokott volt a nyugati keresztény világba frissen beilleszkedő államalakulatoknál.³⁶

Györffy György azonban egy másik, korábban már felmerült elméletet képvisel. A Szent Istvánról írt monográfiájában vizsgálja a törvénykönyvek konstruálásának lehetséges idejét. Ismerteti és elfogadja a hagyományos szakirodalom álláspontját, miszerint az első törvénykönyvet István uralkodása elején, a második pedig Vazul lázadása után hozhatta. A nagylegenda szerint István trónra jutása után törvényt hozott, a második alkalomról viszont nem beszél – a király és királyság ellen való lázadásról szóló cikkely miatt viszont Györffy feltételezi, hogy a második dekrétumot ez idő tájt fogalmazhatták meg.³⁷

Tringli István fontos kiegészítést tesz, amivel Jánosi elméletét erősíti. Szerinte a tematikájukban összetartozó törvények egy törvéynapon születtek, azonban ilyen napokból több is volt. Az viszont nem bizonyítható, hogy ezeknek későbbi összegyűjtésénél figyelembe vették a törvéynapok kronologikus sorrendjét.³⁸ Tanulmányában a már sokat olvasott nézetet képviseli,

³² I. dekrétum: OSZK Cod. Lat. 433. fol. 1v-7v.

³³ II. dekrétum: uo. fol. 7v-8v.

³⁴ Prológus: uo. fol. 1r. és tartalomjegyzék: uo. fol. 1r-1v.

³⁵ Jánosi Monika: A Szent István törvényeit tartalmazó kódexek. Magyar Könyvszemle 94. (1978) 45-46.

³⁶ Gerics J.: Állam- és törvényalkotó. i. m. 77.

³⁷ Györffy Gy.: István király. i. m. 270.

³⁸ Ez kizárólag az egyes törvények meghozatalára vonatkozik, hiszen a ránk maradt kéziratok mind ugyanabban a sorrendben közlik István törvényeit – először az egyházra vonatkozó, később a világi jellegű cikkelyeket. Azt nem tudjuk, ez a törvényhozás tényleges sorrendje volt, vagy az utólagos szerkesztés eredménye. (kiegészítés tőlem)

hogy a dekrétumok minden bizonnyal a magyar szokásjogot írják le nyugati minták felhasználásával.³⁹

Ha konszenzus van a jogilag önálló törvényhozás mikéntjével kapcsolatban, miért mutathatók ki mégis egyértelműen a külföldi minták az Államalapító dekrétumaiban, és miért hívja fel rá mindenki a figyelmet? Erre a kérdésre talán a politikai környezet megismerése adhat választ. Szomszédaihoz hasonlóan, első királyunk is állama konszolidációja érdekében csatlakozott a nyugati keresztény egyházhoz és annak jogrendszeréhez. Mivel a kereszténységnek nem volt hagyománya a magyar nép körében, az egyházjogot csak nyugati segítséggel tehetette magáévá. Első királyunk így – népének sajátosságaihoz igazodva – alkotta meg az ún. első törvénykönyvhöz tartozó kapitulumokat. Mindez pedig arra is magyarázatot ad, hogy a második törvénykönyv miért inkább a világi vonalat erősíti, és miért nem találhatunk benne olyan erős nyugati befolyást, mint az elsőben.⁴⁰

Minderre bizonyítékkul szolgál az Intelmekről való, már felvázolt gondolkodás is. István királytükkrét emlegetik úgy is, mint egyfajta bevezetőt a valódi törvénykönyvhöz.⁴¹ Ebben határozza meg királyi hatalmának származását, és a dekrétum végig az Intelmekben olvasható eszmeiséget követi.⁴²

Bár nem szervesen kapcsolódik sem az Admonti kódexhez, sem a korabeli törvényalkotói gyakorlathoz, Kumorovitz L. Bernát a 1963-as tanulmányában egy fontos és szem előtt tartandó szempontot emel ki összességében a 11. századi írásbeliségről. Megfogalmazza, hogy István idejében – de még Péterében is – az írásbeliségnek nem volt akkora szerepe, mint a későbbiekben.⁴³ Ez lehetséges magyarázata annak, István uralkodása után egyáltalán miért gyűjtötték össze törvényeit és foglalták őket egységes törvénykönyvbe: egyszerűen fontosabb lett az egyben való megőrzésük, írásba foglalásuk.⁴⁴ Ehhez pedig tökéletes mintaként szolgálhatott akár a bajor törvény egy példánya, akár a rendelkezésükre álló nyugati törvénykönyvek közül bármelyik.

IV. Probléma – az Admonti kódex tartalomjegyzéke

³⁹ *Tringli I.*: Hatalmaskodások i.m. 5.

⁴⁰ *Waldapfel E.*: Nyugati törvényhozás i. m. 90-100.

⁴¹ *Hamza G.*: Szent István európai i. m. 272 és *Waldapfel E.*: Nyugati törvényhozás i. m. 92

⁴² *Gerics J.*: Állam- és törvényalkotó i. m. 77.

⁴³ *Kumorovitz L. Bernát*: A középkori magyar „magánjogi” írásbeliség első korszaka. Századok 97. (1963) 1.

⁴⁴ Mindez természetesen csak spekuláció és feltételezi azt, hogy István korában tényleg nem gondolkoztak „törvénykönyvben”, hanem alkalmanként hoztak egy-két törvényt, amelyeket később összegyűjtöttek.

A problémát annál a pontnál kell keresnünk, ahol a törvénykönyvek születéséről is gondolkozunk. Azt már láthattuk, hogy a dekrétumok felosztása vélhetően az egyházra vonatkozó törvények és világi vonatkozású törvények szétválasztásának szándékával történt – azt nem tudjuk, mikor. A teljes szerkezet a következőképp néz ki: Az első (1r.) oldalon olvashatunk először egy 12 soros bevezetőt, utána rögtön két oszlopos rendben következik a tartalomjegyzék, egészen a második (1v.) oldal feléig. Ekkor kezdődik a már ismertetett két törvénykönyv.⁴⁵

Ezt olvasván nem tűnne fel semmi furcsaság, attól függetlenül, hogy a későbbi kéziratokhoz képest öt, bizonyíthatóan Szent István-kori cikkellyel kevesebbet tartalmaz⁴⁶ – amelynek okára a szakirodalom mai napig nem adott egyértelmű választ, és e dolgozat sem tűzi ki céljául a probléma megoldását.

A probléma feltáráshoz még jobban le kell szűkíteni a vizsgálat tárgyát: a tartalomjegyzéket és annak konkrét szöveghez való kapcsolódását érdemes szemrevételezni. Ugyanis a kódex lapjain tisztán látszik, hogy a szöveg előtt található tartalommutató eredetileg mindösszesen 32 cikkelycímet tartalmazott. Ezt később a scriptor – felismerve az eltérést – egészítette ki a ma is látható 35-re. Az utólagos betoldás 4 cikkelyt érint:

Tartalomjegyzék ⁴⁷	Szöveg ⁴⁸
De retentu regalum rerum VII.	De retentu regalum rerum VII.
Item aliud VIII.	Item aliud VIII.
De his, qui alterius sibi hospites tollunt XXIII.	De his, qui hospites alterius sibi tollunt XXIII.
De his, qui extra regnum suas fugiunt uxores XXX.	De his, qui petunt sibi ancillas in uxores XXVIII.

Világosan láthatjuk, hogy az első kettő esetében nem térnek el a címek, a második páros esetében viszont már egyértelmű különbségeket észlelhetünk. Ez két okból lehet: a scriptor valahol talált egy másik, teljes tartalomjegyzéket, és az alapján egészítette ki a már meglévőt (magam részéről ezt valószínűtlennek tartom). A második lényegesen egyszerűbb: a kor

⁴⁵ OSZK Cod. Lat. 433. fol 1r-8v.

⁴⁶ János M: A hiányzó kapitulumokról. i. m. 37-51.

⁴⁷ OSZK Cod. Lat. 433. fol. 1r-1v.

⁴⁸ OSZK Cod. Lat. 433. fol. 2v-6r.

mentalitásának megfelelően egyszerűen nem érdekelte annyira a javítás, hogy a szöveg címeihez tökéletesen igazodjon munkája során.⁴⁹

Az is feltűnő, hogy csak az ún. első dekrétum cikkelyeihez készült tartalomjegyzék, mind a 32 címmel. A kézirat összeállításakor a scriptor minden bizonnyal ismerte a második törvénykönyvet is – hiszen arra igen kevés esély van, hogy először lemásolta az első dekrétumot, később pedig, de még pont időben előkerült a „folytatás” is. Így tehát egy magyarázat maradt, mivel rendelkezésére állt mindkettő törvénykönyv, nem indokolja semmi a hiányos tartalomjegyzéket – csak az, ha eleve készen (és „hiányosan”) valahonnan átvette.

Nem csak az utólagosan beszúrt címeknél figyelhetünk meg eltéréseket. Azok a capitulumok, amik már az elejétől kezdve a scriptorunk rendelkezésére állhattak sem minden esetben egyeznek. Íme néhány példa:

Tartalomjegyzék ⁵⁰	Szöveg ⁵¹
Quales debeant esse accusatores et testes clericorum III	Quales debeant esse testes et accusatores clericorum III.
De observatione sextae feriae XI.	De observatione VI. feriae XI.
De homicidiis XIII.	De homicidis XIII.
De non recipiendis servis vel ancillis in accusatione et testimonio super dominos suos vel dominas XX.	De non recipiendis servis ut ancillis in accusatione vel testimonio super dominos vel dominas XX.
De his, qui alienis servis libertatem querunt XXI.	De his, qui alienis servis libertatem acquerunt XXI.

Természetesen mondhatnánk azt, hogy mindez egyszerű figyelmetlenség eredménye, a scriptor felületes volt, vétett pár helyesírási hibát. Könnyű magyarázat, nem is gondolnánk tovább, ha ez a jelenség a kora középkori nyugati törvények fennmaradt kézíratain nem lenne felfedezhető. Mind a már említett Lex Baiuvariorum, mind a Lex Alamannorum, mind a Lex Salica egykorú változataiban megfigyelhető a capitulumcímek különbsége. És mivel láthattuk, hogy István törvényeit minden bizonnyal befolyásolta nyugati hatás, dolgozatom következő fejezetében ugyanerre a problémára fogok rávilágítani a mintaként használt törvénykönyveknél.

⁴⁹ Varga Csaba: A kodifikáció mint társadalmi-történelmi jelenség. Bp. 2002² 50.

⁵⁰ OSZK Cod. Lat. 433. fol. 1r-1v.

⁵¹ OSZK Cod. Lat. 433. fol. 2r-4v.

V. A Lex Baiuvariorum és Szent István törvényeivel való kapcsolata

Az előző fejezetben olvashattuk a legfontosabb szerzők kutatási eredményeit a Szent István-i törvények külföldi mintáit illetően, a forrásokról azonban sokkal kevesebb szó esett.

Kétségtől a legfontosabb nyugati forrás a Lex Baiuvariorum, hiszen – ahogyan a későbbiekben részletesebben tárgyalom – szerkezetében és logikájában is hatással volt a törvénykönyvek összeállítóira.⁵² A jelenlegi kutatás szerint a legfontosabb minták a frank zsinati határozatok (legfőképp a 813. évi Arles-i zsinat és a 847. évi Mainz-i zsinat), az úgynevezett pszeudo-izidori hamisítványok, közvetve egyes frank capitulárok, a germán népjogok közül pedig a Lex Baiuvariorum és a Lex Salica lehettek a mérvadóak.⁵³ Dolgozatom további részében a Lex Baiuvariorummal, azaz a bajorok törvényével fogok részletesebben foglalkozni.

A bajor népjogról szóló kutatás szintén olyan érdekes és bonyolult – ha nem bonyolultabb – mint államalapító királyunk tevékenységét tárgyaló diskurzus. A kutatás fő kérdése mindeddig főként az volt, mikor és milyen körülmények között keletkezhetett a törvény. Kéziratos hagyományának sajátosságaira szinte semmilyen figyelem nem irányult.

Történetét már a 18. századtól kezdve kutatják, elsőként Johann Nepomuk Mederer nevét kell megemlítenünk. Az ingolstadti egyetem professzora 1793-ban tette közzé az úgynevezett ingolstadti kézirat alapján folytatott kutatásait. Megállapította, hogy 9. század legelején keletkezhetett, ezáltal az általunk ismert legrégebbi manuscriptumnak számít.⁵⁴ E kéziraatra a továbbiakban még visszatérek.

A 19. századi kutatók közül pedig Paul Roth, Otto Stobbe és Johann Merkel nevét kell kiemelni. Roth és Stobbe vizsgálták a törvény szerkezetét és a szöveg rétegeit, mindketten képviselték azt a nézetet, miszerint a törvény lépésenként alakult ki és szerkezete nem egységes.⁵⁵ Johann Merkel pedig a Monumenta Germaniae Historica számára készítette el a Lex Baiuvariorum első kritikai kiadását.⁵⁶

⁵² Nótári Tamás: A Lex Baiuvariorum hatása Szent István törvényeire. Jogtudományi Közlöny 66. (2011) 424.

⁵³ Nótári T.: A Lex Baiuvariorum hatása i. m. 421.

⁵⁴ Mederer, Johann Nepomuk: Leges Baiuvariorum oder ältestes Gesetzbuch der Baiuvarier, nach einer uralten Handschrift ins Deutsche übersetzt. Ingolstadt 1793. 30.

⁵⁵ Roth, Paul: Zur Geschichte des Bayrischen Volksrechts. München 1848. és Stobbe, Otto: Geschichte der deutschen Rechtsquellen. I/1. Braunschweig 1860.

⁵⁶ Lex Baiuvariorum. MGH Leges III. Szerk. Pertz, G H – Merkel I. Hannover 1863. 257-338.

A 20. századi kutatás is igen élénknek mutatkozott. Heinrich Brunner 1901-ben kiadott tanulmányában egy elveszett Meroving törvény leszármazottjaként azonosította a bajorok törvényét.⁵⁷ Ernst von Schwind a törvény „legfrissebb” kritikai kiadását készítette el a Monumenta Germaniae Historica számára, harminc év munkája után 1926-ban publikálta művét.⁵⁸ Ezt Bruno Krusch súlyos kritikával illette, és azzal az elmélettel állt elő, hogy a bajorok törvényét 729-ben maga Martell Károly hirdette ki a Bajor Hercegség megszállásakor.⁵⁹

Konrad Beyerle állítása szerint a törvény valójában egyházi auctorra utal, és szerinte a niederaltaichi kolostorban keletkezett.⁶⁰ Ezt támogatta Karl August von Eckhardt is.⁶¹ Beyerle álláspontját az említett Konrad öccse: Franz támadta. Szerinte a törvény egyházra vonatkozó rendelkezéseit még a nyolcadik század előtt hívták életre, így nem írhatták őket Niederaltaich kolostorában.⁶² Harald Siems írta meg összegző kötetében a kutatás historiográfiáját⁶³, Isabella Fastrich-Sutty pedig Franz Beyerlehez hasonlóan a gót, azon belül is a kimutatható nyugati gót hatást vizsgálta.⁶⁴

A Lex Baiuvariorum keletkezésének okairól és körülményeiről tehát megoszlanak a vélemények. Abban azonban a legtöbb történész egyetért, hogy a 8. század folyamán születhetett meg, ezt indokolja az akkori bajor belpolitika helyzete is.

Történetünk 735-ben kezdődik. Ekkor halt meg Hucbert, a bajor hercegi család utolsó sarja. A bajor trón körül kialakult hatalmi vákuum teret engedett a frank befolyással színre lépő Odilonak és vele együtt az alemann Agilolfing-dinasztiának. Odilo 748-ban bekövetkezett haláláig uralkodott. Az ő fia volt az akkor 8 éves III. Tasziló, aki (nem melleleg unokatestvére), Nagy Károly 780-as fellépéséig szuverén uralkodóként regnált. Bajorország hosszú

⁵⁷ Brunner, Heinrich: Über ein verschollenes merowingisches Königsgesetz des 7. Jahrhunderts. In: Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. – Berlin 1901. 932-955.

⁵⁸ Schwind, Ernst von: Lex Baiuvariorum. MGH, Leges 1, 5, 2. Hannover 1926.

⁵⁹ Krusch, Bruno: Die Lex Baiuvariorum. Berlin 1924. 271.

⁶⁰ Beyerle, Konrad: Lex Baiuvariorum. Lichtdruckwiedergabe der Ingolstädter Handschrift. München 1926. 66.

⁶¹ Eckhardt, Karl August: Die Lex Baiuvariorum. Eine textkritische Studie. (Untersuchungen zur deutschen Staats- und Rechtsgeschichte 38.) Bresslau 1927. 68.

⁶² Beyerle, Franz: Die süddeutschen Stammesrechte. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanoniatische Abteilung 49. (1929) 264, 288.

⁶³ Siems, Harald: Lex Baiuvariorum. In: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte II. Berlin 1978. 1887-1901.

⁶⁴ Fastrich-Sutty, Isabella: Die Rezeption des westgotischen Rechts in der Lex Baiuvariorum. Erlanger juristische Abhandlungen 51. Köln 2001.

csatározások után 788-ban végleg a Frank Birodalom befolyása alá került.⁶⁵ Ezen viharos időszakban születhetett meg a Lex Baiuvariorum.

Dolgozatomnak nem célja ebben a vitában sem állást foglalni, sem új adatokkal hozzájárulni a keletkezés körülményeire vonatkozó kutatáshoz. A következőkben emiatt csak a különböző kéziratokban megtalálható tartalomjegyzékek és törvényszövegek közötti feltűnően nagy különbségeket tárgyalom, kimutatva azt, hogy az Admonti Kódexben megfigyelhető probléma leginkább nyugat-európai törvényhozási emlékek vizsgálatával érthető meg.

Miért pont a Lex Baiuvariorum? Talán meg sem kell említeni, hogy István Gizellával kötött dinasztikus házassága nyomán az udvarba érkező bajorok – nyugat-európai keresztény népként már rendelkeztek kiforrott népjoggal, amelyet a beilleszkedni kívánó magyar állam számára kézenfekvőnek tűnhetett felhasználni.

Nótári Tamás jogtörténész szerint az istváni törvények tükrözik a Lex Baiuvariorum szerkezeti felépítését, miszerint mindkét esetben a törvénycikkelyek feloszthatóak személyi jogi és dologi jogi jellegű rendelkezésekre. A bajorok törvényének esetében ez az első nyolc és a második tizenöt, István első dekrétumában pedig az első harminchárom személyi, a további kettő pedig dologi jogi jellegű. Mindkét törvény a társadalmi hierarchiának megfelelően állítja fel a cikkelyek sorrendjét.⁶⁶

Ez azonban még nevezhető véletlennek is, hiszen ez egyfajta minta lehetett a középkorban. Hiszen magát bajor törvényt is minden bizonnyal a Lex Alemannorum alapján szerkesztették ugyanilyen módon.⁶⁷ A szerkezetnél emiatt mélyebbre kell ásunk, összehasonlítva a rendelkezések szövegét.

A konkrét törvénycikkelyek szövegszintű egyezését már Závodszy Levente, Madzsar Imre és Hamza Gábor is vizsgálták.⁶⁸ Nótári ezeket a kutatásokat pontosítja. Ő három cikkelyt talál közvetlenül rokoníthatónak a Lex Baiuvariorum szövegéhez, mégpedig az I/XXVII, I/XXXII. és II/XVII. számú rendelkezéseket.⁶⁹

⁶⁵ Couser, Jonathan: Let Them Make Him Duke to Rule that People. The "Law of the Bavarians" and Regime Change in Early Medieval Europe. *Law and History Review* 30.(2012) 867.

⁶⁶ Nótári T.: A Lex Baiuvariorum hatása i. m. 421.

⁶⁷ Nótári T.: A Lex Baiuvariorum hatása i. m. 424.

⁶⁸ Lásd: Závodszy L.: Korbalei törvények i. m. 20-50, Madzsar Imre: Szent István törvényei és a Lex Baiuvariorum. *Történeti Szemle* 10. (1921) 49. és Hamza Gábor: Szent István törvényei és Európa. In: *Uő.*: "Nem akarunk csonka Európát..." Politikai, történelmi, jogi tanulmányok, cikkek és esszék. Budapest 2002. 113.

⁶⁹ István törvényeinek kontextusában az I/XXVII, I/XXXII. az első törvénykönyvben, a II/XVII. pedig a második dekrétumban található cikkelyeket jelölik.

A leányrablásról szóló I/XXVII. törvénycikkelyt („Si quis militimi impudicitia foedatus, puellam aliam sine concessione parentum sibi in uxorem rapuerit, decrevimus puellam parentibus reddi, etiamsi ab illo aliqua vis sibi illata sit: et raptor decem solvat iuencos pro raptu, licet postea reconcilietur parentibus puellae. Si vero pauper quis, aut vulgaris hoc aggrediatur agere, componatur raptus quinque bobus.”) a Lex Baiuvariorum vonatkozó VIII/VI. számú cikkelyének („Si quis virginem rapuerit contra ipsius voluntatem et parentum eius, cum XL sol. conponat, et alios XL cogatur in fisco.”) hatásának véli Madzsar véleményével szemben.⁷⁰

Ugyanígy az I/XXXII. cikkely a gyújtogatásról („Si quis per inimicitias alterius aedificia crenaverit igne, decrevimus: ut aedificia restituat, et quidquid supellectiliis arsum fuerit, persolvat, et insuper sedecim iucvencos, qui valent quadraginta solidos.”). A bajorok törvénye két rendelkezést is tesz ebben az ügyben, egyik I/VI.⁷¹ az egyházi vagyon felgyújtásáról („Si quis res aecclesiae igne cremaverit per invidiam more furtivo in nocte, et inventus fuerit: si servus est, tollatur manus eius et oculos eius, et amplius non videat facere malum; dominus vero eius omnia similia restituat, quicquid in nullo incendio arserit. Et si liber homo hoc praesumpserit facere, quod res aecclesiae igne cremaverit et probatus fuerit, conponat hoc secundum legem.”), másik pedig a közönséges gyújtogatásról rendelkezik („Si quis per aliquam invidiam vel idium in nocte ignem inposuerit et incenderit liberi vel servi domum, inprimis secundum qualitatem persone omnia aedificia conponat atque restituat, et quicquid ibi arserit, restituat unaquaque subiectalia. Et quanti liberi nudi evaserint de ipso incendio, unumquemque cum sua 'revavunti' conponat. De feminis vero dupletur. Tunc domili culmen cum XL sol. conponat.”) Nótári szerint az „igne cremaverit” jelenléte az egyházi birtokok felgyújtására vonatkozó passzus figyelembevételére utal. Árulkodó jel még a solidusban megadott ugyanakkora összeg is.⁷²

Ugyanígy a Szent István dekrétumainak a felségárulásról szóló II/XVII. szóló cikkelye („...Nec pro ullius causa reatus detrimentum bonorum suorum paciatur quis, nisi consiliatus mortem regis aut tradicionem regni fuerit, vel in aliam fugerit provinciam: tunc vero bona illius in regiam veniant potestatem. At si quis in Consilio regie mortis aut tradicionis regni legaliter inventus fuerit, ipse vero capitali subiaceat sententie, bona vero illius filiis innocentibus inremota sint remanentibus salvis.”) is rokonítható a bajorok törvényének vonatkozó (II/I.)⁷³

⁷⁰ Nótári T.: A Lex Baiuvariorum hatása i. m. 426.

⁷¹ Az I/VI. a Lex Baiuvariorum esetében azt jelenti, hogy az első törvénycikkely hatodik alfejezete.

⁷² Nótári T.: A Lex Baiuvariorum hatása i. m. 426.

⁷³ Második törvénycikkely első alfejezete.

részével: („Si quis contra ducem suum, quem rex ordinavit in provincia illa aut populus sibi elegerit ducem, de morte eius consiliatus fuerit et exinde probatus negare non potest: in ducis sit potestate homo ille et vita illius, et res eius infiscantur in publico. Et hoc non sit per occasionem factum, sed probata res pateat veritatem.”).⁷⁴

Ehhez a diskurzushoz hozzátennék egy saját észrevételt. Az Admonti Kódex szövegében egyes cikkelyeknek alfejezetei is vannak, ezek későbbi kéziratokban nem olvashatóak. Závodszy forráspárhuzamai – miként már a korabeli kritika felhívta rá a figyelmet – sokszor tényleg túlzóak, mégis, az általa a Lex Baiuvariorummal rokoníthatónak vélt öt cikkely közül négyet összeköt az, hogy a Admonti Kódex ezeket – egyedüli módon – alfejezetekre bontotta.. Az artikulusoka következők: I/XIII. (De homicidiis), I/XXVI. (De viduis et orphanis), I/XXVIII (De fornicatoribus cum ancillis alterius) és II/VIII. (De furto liberorum). Ezeket az alcímeket az istváni törvények késő középkori másolói utóbb nem kezelik külön, egyszerűen beolvasztják az adott cikkelybe. Éppen a legrégebbi, admonti szövegvariáns okán azonban elképzelhetőnek tartom, hogy első törvényeink összeállítói a Lex Baiuvariorum struktúrája alapján egyes cikkelyeket alfejezetekkel láttak el – ott, ahol ők azt szükségesnek vélték. A lehetőségen legalábbis érdemes elgondolkodni, annál is inkább, mert ez egy mindeddig fel nem ismert párhuzamot jelentene a két dekretális emlék között.

VI. A Lex Baiuvariorum szerkezete

Ebben a részben részletesebben tárgyalom a törvény szerkezetét és az abban felfedezhető ellentmondásokat – csakúgy, mint az Admonti Kódex esetében.

A Lex Baiuvariorum egy komplex törvénygyűjtemény. Kéziratos hagyománya igen bonyolult, harmincnál is több középkori kézirat maradt ránk, ezek pedig több kategóriába sorolhatóak. A szakirodalom és az eddig megjelent kritikai kiadások alapvetően 22 cikkelyt tartanak számon. Maga a törvény három nagyobb részből áll: a prológusból, a tartalomjegyzékből és magából a törvénytörvényből; a legtöbb kéziratban ezt a sorrendet olvashatjuk. Mint már említettem, a 22 cikkely tematikusan osztható fel több szakaszra, az első nyolc személyi jogi, a további tizenöt pedig dologi jogi jellegű. Az első részben csak azért találunk az egyházi vagyona, a másodikban pedig a tanúkra, bajvívásra és hullarablásra vonatkozó rendelkezéseket, mivel a törvény a társadalmi hierarchiát követi. Mindegyik cikkely rendelkezik alfejezetekkel is,

⁷⁴ Nótári T.: A Lex Baiuvariorum hatása i. m. 426-427.

ezeknek száma szintén kéziratonként változik. A következő táblázat a von Schwind által készített kritikai kiadás alapján készült:

	Tartalomjegyzék ⁷⁵	Szöveg ⁷⁶
1.	INCIPIUNT CAPITULA LEGIS BAIWARIORUM/INCIPIUNT CAPITULA DE LIBRIS LEGIS INSTITUTIONE, QVAE AD CLERUM PERTINENT SEU AD ECCLESIASTICA IURA	HOC DECRETUM EST APUD REGEM ET PRINCIPES EIUS ET APUD CUNCTUM POPULUM CHRISTIANUM, QUI INFRA REGNUM MERUUUNGORUM CONSISTUNT
2.	DE DUCE ET CAUSIS QVAE AD EUM PERTINENT	DE DUCIBUS ET EIUS CAUSIS, QVAE AD EUM PERTINENT
3.	DE GENEALOGIIS/DE GENEALOGIIS ET EORUM CONPOSITIONE	DE GENEALOGIIS ET EORUM CONPOSITIONE
4.	DE LIBERIS QUOMODO CONPONUNTUR	DE LIBERIS, QUOMODO CONPONUNTUR
5.	DE LIBERIS QUI PER MANUM DIMISSI SUNT, QUOMODO CONPONANTUR	DE LIBERIS QUI PER MANUM DIMISSI SUNT LIBERI, QUOD FRILATZ VOCANT
6.	DE SERVIS QUOMODO CONPONANTUR	DE SERVIS, QUOMODO CONPONANTUR
7.	DE NUPTIIS ET OPERATIONIBUS INLICITIS PROHIBENDIS	DE NUPTIIS ET OPERATIONIBUS DIE DOMINICO INLICITIS PROHIBENDIS
8.	DE UXORIBUS ET CAUSIS QVAE SAEPE CONTINGUNT	DE UXORIBUS ET CAUSIS, QVAE SEPE CONTINGUNT
9.	DE FURTO	DE FVRTO
10.	DE INCENDIO DOMORUM	DE INCENDIO DOMORUM ET EORUM CONPOSITIONE
11.	DE VIOLENTIA	DE VIOLENTIA
12.	DE TERMINIS RUPTIS	DE TERMINIS RVPTIS
13.	DE PIGNORIBUS	DE PIGNORIBVS
14.	DE VITIOSIS ANIMALIBUS	DE VITIATIS ANIMALIBUS ET EORUM CONPOSITIONE
15.	DE COMMENDATIS ET COMMODATIS	DE COMMENDATIS ET COMMODATIS
16.	DE VENDITIONIBUS	DE VENDITIONIBUS

⁷⁵ Schwind, E.: Lex Baiuvariorum i. m. 204-260.

⁷⁶ Schwind, E.: Lex Baiuvariorum i. m. 267-473.

17.	DE TESTIBUS	TE TESTIBUS ET EORUM CAUSIS
18.	DE CAMPIONIBUS	DE CAMPIONIBUS ET CAUSIS, QUI AD EOS PERTINENT
19.	DE MORTUIS ET EORUM CAUSIS	DE MORTUIS ET EORUM CAUSIS
20.	DE CANIBUS ET EORUM CONPOSITIONE CAPITULA NUMERO VIII.	DE CANIBUS ET EORUM CONPOSITIONE
21.	DE ACCIPITRIBUS VEL AVIBUS CAPITULA VI.	DE ACCIPITRIBUS
22.	DE POMARIIS ET NEMORIBUS ATQUE APIBUS CAPITULA XI.	DE POMARIIS ET EORUM CONPOSITIONE

Ezek tehát a legtöbb kéziratban olvasható fő fejezetcímek. Az alfejezetek címeivel sokkal ritkábban, és leginkább a kéziratok tartalomjegyzékben találkozhatunk. Minderről a következőkben még bővebben írok.

A probléma felismeréséhez ebben az esetben még magukat az eredeti kéziratokat sem kell megnéznünk. Már a kritikai kiadás is egyértelműen jelzi, hogy rengeteg helyen eltérnek a tartalomjegyzékben olvasható címek a szövegben írtaktól. Az egyes kéziratok vizsgálatából kiderül, hogy az fejezetcímekben mutatózó, sokszor zavarbaejtő eltérések sokkal szembetűnőbbek, mint az Admonti Kódex esetében.

VII. A probléma feltárása

Az Admonti Kódexben felfedezhető probléma – tehát miszerint a kéziratban olvasható tartalomjegyzéket nem az utána következő törvénytörvényhez készítették – nem csak a magyar törvények esetében figyelhető meg.

A Lex Baiuvariorum több, különböző korokból származó kézírataiban is ugyanez a jelenség rajzolódik ki. Mivel az összes kézirat mélyreható elemzése szétfeszítené a dolgozat kereteit, szemléltetésképp kiválasztottam hét olyat, aminek vizsgálásával több kérdésre is választhatunk.

Az időrendet követve először a már említett ingolstadti kéziratot olvasva több problémával is szembesülünk. A következő táblázat a megjelenési sorrendjük alapján szemlélteti a

cikkelycímeket. Az alfejezetek címeit nem tüntettem fel, azonban azt megemlíteném, hogy mindegyik cikkely esetében az alfejezetek számozása 1-től újrakezdődik.

	Tartalomjegyzék ⁷⁷	Szöveg ⁷⁸
1.	INCIPIUNT CAPITULA DE LIBRIS LEGIS INSTITUTIONE, QUE AD CLERUM PERTINENT SEU AD ECCLESIASTICI IURE	Nincs cím
2.	DE DUCE ET CAUSIS QUE AD EUM PERTINENT	DE DUCE ET EIUS CAUSIS QUE AD EUM PERTINENT
3.	DE LIBERIS QUI PER MANUM DIMISSI SUNT, QUOMODO CONPONANTUR. capitula numero VIII	DE GENELOGIIS ET EORUM CONPOSITIONE
4.	De servis quomodo componantur capitula numero XII. ⁷⁹	DE LIBERIS QUOMODO CONPONANTUR
5.	De nuptiis incertis prohibendis	DE LIBERIS QUI PER MANUM DIMISSI SUNT LIBERI, QUOD FRILATZ VOCANT
6.	DE UXORIBUS ET CAUSIS QUE SAEPE CONTINGUNT	DE SERVIS QUOMODO CONPONANTUR
7.	XXIII. DE FURTO	DE NUPTIIS PROHIBENDIS INLICITIS
8.	DE INCENDIO DOMORUM	DE UXORIBUS ET EORUM CAUSIS QUE SEPE CONTINGUNT
9.	DE VIOLENTIA	DE FURTO
10.	DE TERMINIS RUPTIS	DE INCENDIO DOMORUM ET EORUM CONPOSITIONE
11.	DE PIGNORIBUS	DE MINORUM AEDIFICIORUM
12.	DE VITIOSIS ANIMALIBUS	DE VIOLENTIA
13.	DE COMMENDATIS	DE TERMINIS RUPTIS
14.	DE VENDITIONIBUS	DE PIGNORIBUS
15.	DE TESTIBUS	DE VITIATIS ANIMALIBUS ET EORUM CONPONANTUR
16.	DE CAMPIONIS	DE COMMENDATIS ET COMMODATIS
17.	DE MORTUIS ET EORUM CAUSIS	DE TESTIBUS ET EIUS CAUSIS
18.	DE CANIBUS ET EORUM CONPOSITIONE CAPITULA NUMERO VIII	DE CAMPIONIBUS ET CAUSIS QUE AD EOS PERTINENT
19.	DE ACCIPITRIBUS VEL AVIBUS CAPITULA VI	DE MORTUIS ET EORUM CONPOSITIONE
20.		DE CANIBUS ET EORUM CONPOSITIONE
21.		DE ACCIPITRIBUS
22.		DE POMERIIS ET EORUM CONPOSITIONE
23.		DE PORCIS

⁷⁷ Tartalomjegyzék: MS München, Universitätsbibliothek 8° 132. 4v-12r.

⁷⁸ Szöveg: Uo: 12r-87r.

⁷⁹ A tartalomjegyzék általam 4. és 5. számúnak vett cikkelyek címeit a kéziratban is kisbetűvel írták, azonban egyértelműen főcímként tüntetik fel. (megj. tölem)

Először is, a tartalomjegyzékben 19, a főszövegben 23 főcím olvasható. Ez felveti a kérdést, hogy mégis miért hiányzik négy cikkely a tartalomjegyzékből? Felmerülhet, hogy a négy plusz cikkelyt utóbb csatolták a törvénykönyvhöz, a tartalomjegyzék elkészítése után. Ez azonban nem magyarázza meg azt, hogy a cikkelyek sorrendje sokszor miért teljesen különböző.

Világosan látszik, hogy a scriptor nem maga készítette a tartalomjegyzéket a törvény szövegéhez, hiszen akkor nem hagyott volna ki 4 címet, továbbá követte volna a szövegben olvasható főcímek sorrendjét. Így, míg az Admonti Kódex esetében felmerülhet a gyanú, miszerint a scriptor valamilyen módon csak az első dekrétumhoz készített tartalommutatót – és azt is hiányosan –, a Lex Baiuvariorum ezen kézírata esetében semmiképp. Ez pedig megerősíti azt, hogy a scriptorok általában mechanikusan másolnak, kiegészítéseket pedig ritkán tesznek – azt is saját akaratukból.

Azonban az ingolstadti kézirat igen távol áll korszakunktól, a 11-12. század gyakorlatától. Mint már az admonti anyakódex bemutatásánál is láthattuk, az tartalmazza a Lex Baiuvariorum egy variánsát is – valószínűsíthetően a 12. századból. Ez merőben eltér a 9. századi megfelelőjétől, mivel az alfejezetek számozása folyamatos⁸⁰, a törvény szövegében pedig egyáltalán nincsenek címek.⁸¹ Az alfejezetek címei folyamatos számozásúak, azaz nem kezdődnek újra minden egyes cikkelynél. A szövegben összesen három főcímet olvashatunk, azok pedig mindenféle logika nélkül bukkannak fel.⁸² Ez pedig alapvetően teszi lehetetlenné, hogy a tartalomjegyzéket a rendelkezésekre álló törvénytörvény alapján készítsék el.

Mivel a törvény szövegében nincsenek címek, csak a sorszámok összehasonlítását lehet elvégezni egyes cikkelyeken belül, a számozásban pedig több helyen vannak megszakítások és ugrások. Minderre példa – az ebben a kéziartban kilencedikként olvasható – De incendio domorum című rendelkezés. A bal oldali hasámban a tartalomjegyzékben található sorszámok és alcímek, a jobb oldali hasámban pedig a főszövegben lévő alfejezetek sorszámait olvashatjuk.

De incendio domorum⁸³	Nincs cím⁸⁴
CXXXIII De immissione ignis per noctem	CXX
CXXXV De scuria liberi	CXXI
CXXXVI. De culminus erectione edificionis	CXXII

⁸⁰ Tartalomjegyzék: Cod. Adm. 712. 73r-79r.

⁸¹ Szöveg: Cod. Adm. 712. 79v-117v.

⁸² Első alcím uo. 79v, a második uo. 92r, harmadik uo. 93r.

⁸³ A tartalomjegyzékre vonatkozó részek: uo. 76r-76v.

⁸⁴ A szövegre vonatkozó részek: uo. 99v-101v.

CXXXVII De igne immisso et extincto	CXXIII
CXXXVIII De dissipatione domus	CXXIII
CXXXVIII De culmine	CXXV
CXL De columna culminis	CXXVI
CXLI. De angulari columna interiori.	CXXVII
CXLII De huius ordinis	Hiányzik
CXLIII De exterioris ordinis angulare	Hiányzik
CXLIII De ceteris huius ordinis	CXXVIII
CXLV De trabibus.	Hiányzik
CXLVI De exterioribus que parietes continent.	CXXX
CXLVII De ceteris edificii	CXLVIII
CXLVIII De curte.	CXLVIII
CXLVIII De exteriori sepe.	CXLX
CL De superiori pertica.	CXLXI
CLI De signis.	LXI
CLII De via publica.	XCII
CLIII De via co convicinali	XCIII
CLIII De se semita.	Hiányzik
CLV De fonte.	XCIII

Egyértelműen látszanak az ugrások a számozásban. Mégis miért írta volna így a scriptor, ha nem amiatt, mert a számára mintául szolgáló kéziratokban is ezek a cikkelyek ezen számok alatt futottak? Ez alapján szinte gondolkodás nélkül másolta le a számokat és a szöveget, kijavítania pedig nem kellett.

Ugyanebből a korszakból egy másik, feltehetően 10. századi kézirat ugyanezen fejezet címeinek összehasonlítása szintén nem tanulság nélküli. A Vatikánban őrzött kézirat szintén teljes, tehát van prológusa, tartalomjegyzéke és a törvényszöveg is megtalálható benne – ebben a sorrendben. Az admonti kódexhez képest különbség azonban az, hogy az egyes alcímek számozását minden cikkelynél újakezdi – csakúgy, mint az ingolstadtai.

De incendio domorum⁸⁵	De incendio domorum et eorum conpositione⁸⁶
I De inmissione ignis per noctem.	I
II De scoria liberi	II
III De culminum erectione edificiorum	III De minoribus aedificiis
IIII De igne inmisso et extincto	IIII
V De dissipatione domi	V
VI De culmine	VI
VII De columna culminis	VII
VIII De angulari columna interioris	VIII
VIIII De ceteris huius ordinis columnis	VIIII
X De exterioris ordinis angulari columna	X
XI De ceteris huius ordinis columnis	XI
XII De trabibus	XII
XIII De spangis que parietes continent	XIII
XIIII De ceteris edificii sumptibus	XIIII
XV De curtis dissipatione	XV
XVI De exteriori sepe	XVI
XVII De superiori pestica	XVII
XVIII De signis ob defensionem positis	XVIII
XVIIII De via publica	XVIIII
XX De convincinale	XX
XXI De semita	XXI
XXII De fonte	XXII
XXIII Item ut supra	XXIII

Ennél a kéziratnál külön érdekesség, hogy a szövegben harmadik helyen szereplő cikkelycím (De culminum erectione edificiorum) a tartalomjegyzékben nem fellelhető. Különös véletlennek tűnhet, viszont honnan tudta volna a scriptor pont ennek az alfejezetnek a címét? Mondhatnánk, hogy ő maga talált ki egy címet egy olyan alfejezetnek, amelynek hiányát maga fedezte fel. Az is lehetséges, hogy véletlenül hagyta ki a tartalomjegyzékből a címet és az információ megtartásának érdekében egyszerűen a szövegben szereplő alfejezetről korigált hibáján. A másik lehetőség pedig az, hogy az általa használt kéziratban is pont ennek az alfejezetnek volt címe, a scriptor pedig mechanikusan lemásolta. Ezekre a feltevésekre egy másik, a 10-11. század fordulóján keletkezett kézirat választ adhat.

⁸⁵ Tartalomjegyzék: Vatikán, Biblioteca Apostolica Vaticana Reg. lat. 991. 71r.

⁸⁶ A cikkely: Uo. 92v-95r.

A következő táblázat egy olyan típusú kéziratra példa, amelynek a szövegében is vannak címek. A párizsi Bibliothèque nationale-ban őrzött 4614-es számú kódex „teljes” kézirat, így van prológa, tartalomjegyzéke és szövege is.⁸⁷ Az egyes alfejezetek számozása itt sem folyamatos, alcímek pedig nincsenek – egy kivételével.

	Tartalomjegyzék ⁸⁸	Szöveg ⁸⁹
1.	INCIPIUNT CAPITULA LEGIS BAIWARIORUM.	INCIPIT LEX BAIWARIORUM
2.	DE DUCE ET CAUSIS QUAE ADEUM PERTINENT.	DE DUCIBUS ET EIUS CAUSIS QUE AD EUM PERTINENT
3.	DE LIBERIS QUOMODO COMPONENTUR.	DE LIBERIS QUOMODO COMPONENTUR.
4.	DE LIBERIS QUI PER MANUM DIMISSI SUNT QUOMODO COMPONENTUR.	DE LIBERIS QUI PER MANUM DIMISSI SUNT LIBERI QUOD FRILATZ VOCANT.
5.	DE DERSIS QUOMODO COMPONENTUR.	DE SERVIS QUOMODO COMPONENTUR.
6.	DE NUPTIIS ET OPERATIONIBUS ILLICITIS PROHIBENDIS.	DE NUPTIIS ET OPERATIONIBUS DIE? DOMINICO ILLICITIS PROHIBENDIS
7.	DE UXORIBUS ET CAUSIS QUAE SEPE CONTINGUNT.	DE UXORIBUS ET CAUSIS QUAE SEPE CONTINGUNT.
8.	DE FURTO.	DE FURTO.
9.	DE INCENDIO DOMORUM.	DE INCENDIO DOMORUM ET EORUM COMPOSITIONE - DE MINORIBUS AEDIFICUS.
10.	DE VIOLENTIA.	DE VIOLENTIA.
11.	DE TERMINIS RUPTIS.	DE TERMINUS RUPTIS
12.	DE PIGNORIBUS	DE PIGNORIBUS
13.	DE VITIOSIS ANIMALIBUS.	DE VITIATIS ANIMALIBUS ET EORUM COMPOSITIONE
14.	DE COMMENDATIS ET ACOMODATIS.	DE COMMENDATIS ET COMMODATIS
15.	DE VENDITIONIBUS.	DE VENDITIONIBUS
16.	DE TESTIBUS.	DE TESTIBUS ET EORUM CAUSIS.
17.	DE CAMPIONIBUS.	DE CAMPIONIBUS ET EIUS CAUSIS QUI AD EOS PERTINENT.
18.		DE MORTUIS ET EORUM CAUSIS
19.		DE CANIBUS ET EORUM COMPOSITIONE
20.		DE ACCIPITRIBUS
21.		DE POMARIIS ET EORUM COMPOSITIONE

⁸⁷ Párizs, Bibliothèque Nationale, Cod. Lat. 4614.

⁸⁸ Tartalomjegyzék: Uo. 66v-69r.

⁸⁹ Szöveg: Uo. 69r-84r.

Feltűnő itt is, hogy a tartalomjegyzék hiányos a főszöveghez képest. Míg ott 17 címet találunk, a szövegben 21-et. Az ebben a táblázatban kilencedik helyen szereplő cikkelyben pedig szintén ugyanazzal a számozással ugyanazt az alcímet olvashatjuk.

A következők történhettek: a scriptorok egymástól függetlenül véletlenül kihagyták a tartalommutatóból ezt a címet és annak érdekében, hogy az adott alfejezet ne maradjon cím nélkül, a főszövegben mindketten megtették a kiegészítést és saját maguk adtak címet az alfejezetnek. A tartalomjegyzékben pedig azért nem jelezték a változtatást, mert nem akarták az utána következő alfejezetek sorszámaikat sorra kijavítani. Ezt a lehetőséget azonban a magam részéről el is vetném. Biztosnak tűnik, hogy a Lex Baiuvariorum kéziratának ezen típusa ilyen formában öröklődött.

Ez azonban egy újabb feltételezésre enged következtetni. Talán a szöveg másolásának történetében volt egy olyan pont, amikor az adott scriptor tényleg a tévedését javította ezzel, azonban a kéziratos hagyományban a többi scriptor mechanikus másolása miatt így öröklődött tovább. Ebben az esetben pedig szintén igaz az, hogy a legtöbb esetben a tartalomjegyzéket és a szöveget nem is hasonlították össze azelőtt, hogy lemásolták volna azokat.

Mindebből a teljes kéziratok létrejöttének folyamataira is következtethetünk. Először is a legkézenfekvőbb, hogy rendelkezésükre állt egy másik olyan manuscriptum, aminek megvolt a prológa, tartalomjegyzéke és maguk a rendelkezések. Azt pedig kevés vagy mindenféle módosítás nélkül másolták le. A másik lehetőség nagyon hasonló, annyi módosítással, hogy a törvények egyes részei egymástól független forrásokból álltak rendelkezésükre. Ezeket a részeket pedig egyszerűen egymás mellé másolták saját kéziratukban. A scriptoroknak pedig nem volt igényük, de még utasításuk se arra, hogy összehasonlítsák a törvény egyes részeit és javítsák az esetleges hibákat – nem létezvén a majd a humanizmus korában nagyobb teret nyerő „forráskritika”. Egyéni döntésükön múlt tehát, hogy mennyire nyúlunk bele az előttük fekvő mintaszövegbe.

A teljes kéziratok mellett így találkozunk kell olyanokkal is, amelyek csak a törvény néhány szegmensét tartalmazzák. Több kéziratban például csak a prológa, vagy annak egy részlete található meg. Erre példa a 11. századi, most Münchenben őrzött, Cod. Lat. 4460. sz. kódex⁹⁰, illetve a 9. századi, Párizsban található Cod. Lat. 4416. jelzetet viselő kézirat.⁹¹ Ezekben sem tartalomjegyzék, sem maga a törvény szövege nem lelhető fel.

⁹⁰ München, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Lat. 4460. 1r-2r.

⁹¹ Párizs, Bibliothèque Nationale, Cod. Lat. 4416. 1r-2r.

Tartalomjegyzék nélkül prologus és szöveg található a wolfenbütteli Cod. Guelf. 532 Helmst. jelzetű kéziratban.⁹² A 9. század körül keletkezett kézirat rávilágíthat arra, hogy amennyiben a középkori gyakorlat szerint tartalomjegyzéket csinálni kellett, itt miért nem tették? Pedig a szövegben olvashatóak címek is,⁹³ amik alapján könnyedén összeállíthattak volna egyet – igaz, alcímek nélkül. Így tehát arra lehet következtetni, hogy nem volt kötelező tartalommutató készítése azoknál a kéziratoknál, amiket csak a megőrzés jegyében másoltak. A különböző módosításokat, korrigálásokat pedig a scriptorok önerőből követték el, nem felsőbb utasításra.

VIII. Az Admonti Kódex és konklúzió

Hogyan is nézett ki ezek alapján a törvénytövegek továbbörökítését illetően 9-12. századi nyugat-európai gyakorlat? Egyértelműen látszik, hogy a legtöbb esetben a tartalomjegyzékeket nem az éppen adott törvénytöveghez készítették, sokkal inkább külön forrásokból vették át mindkettőt. Ez alapján a tartalomjegyzéket nem is feltétlen tekintették kötelező elemnek a törvények fennmaradásához, így amikor nem állt rendelkezésükre egy, nem is csináltak külön. Ezek a tartalomjegyzékek tehát a törvénycikkelyek kompilátorainak saját munkái – azaz a törvények első leírásának alkotta szerves részét egy tartalomjegyzék összeállítása. Máskülönben miért lenne ennyi hiányos tartalomjegyzék, amelyek kevesebb cikkelyt tartalmaznak, mint az utánuk következő törvénytövegek? Egyértelműen azért, mert a törvényhozás egy szakaszában volt egy olyan pont, amikor a rendelkezésükre álló összes cikkelyt összeszedték, leírták és készítettek hozzá tartalommutatót is. Később, amikor bővült ezen rendelkezések listája, már nem egészítették ki ezt a tartalomjegyzéket. Amennyiben mégis, már elterjedhetett régi formájában. Így a kevesebb cikkelyt jelző tartalommutatók egy archaikusabb változatában őrizhették meg a törvényeket.

Mindebbe tökéletesen illik bele az Admonti Kódex. A scriptor mindenféle ellenőrzés nélkül mechanikusan másolta le először a rendelkezésre álló prologust, tartalomjegyzéket és a törvénytöveget. Később, amikor észrevette az eltéréseket, a cikkelyek száma között, maga egészítette ki a tartalomjegyzéket.

A kéziratok ezen hagyományozódása pedig egyfajta magyarázatot adhat arra a problémára is, miszerint az Admonti Kódexből hiányzik hat, minden bizonnyal István-kori kapitulum.⁹⁴ A feltételezések általában későbbi interpolációnak tekintették a cikkelyeket, azonban könnyen

⁹² Wolfenbüttel, Cod. Guelf. 532 Helmst. 154r-170r.

⁹³ A szöveg: Uo. 154v-170r.

⁹⁴ Lásd: Jánosi M.: Hiányzó kapitulumok. i. m. 49.

lehet, hogy az Admonti Kódex scriptora egyszerűen egy olyan változatát másolta le a törvénynek, amiben azok még nem szerepeltek – feltehetőleg azért, mert annak összeállításakor még nem is léteztek. Ez pedig megerősítené azt az elméletet, miszerint a törvényhozás különböző szakaszaiban folyamatában foglalták írásba a rendelkezéseket – tehát nem törvénykönyvekben gondolkoztak. Így állhatott az Admonti Kódex másolójának rendelkezésére egy 31 cikkelyt tartalmazó tartalomjegyzék és a két dekrétum hat Szent István-kori kapitulum hiányával. Mindez pedig arra a következtetésre juttathat minket, hogy az istváni dekrétumok első írásba foglalásakor nem a tradicionálisan nyilvántartott 35, hanem csupán 31 cikkely létezett.

Bibliográfia

Források

Admont, Stiftbibliothek, Cod. Adm. 712.

Lex Baiuvariorum. MGH Leges III. Szerk. Pertz, G H – Merkel I. Hannover 1863. 257-338.

München, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Lat. 4460.

MS München, Universitätsbibliothek 8° 132.

Párizs, Bibliothèque Nationale, Cod. Lat. 4416.

Párizs, Bibliothèque Nationale, Cod. Lat. 4614.

Schwind, Ernst von: Lex Baiuvariorum. MGH, Leges 1, 5, 2. Hannover 1926.

Vatikán, Biblioteca Apostolica Vaticana, Reg. Lat. 991.

Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Cod. Guelf. 532 Helmst.

Irodalomjegyzék

Bartonek Emma: Szent István törvényeinek XII. századi kézírata. Az admonti kódex. Bp. 1935.

Beyerle, Konrad: Lex Baiuvariorum. Lichtdruckwiedergabe der Ingolstädter Handschrift. München 1926.

Bónis György: Szent István törvényének önállósága. Századok 72. (1938) 433-487.

Brunner, Heinrich: Über ein verschollenes merowingisches Königsgesetz des 7. Jahrhunderts. In: Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. – Berlin 1901.

Couser, Jonathan: Let Them Make Him Duke to Rule that People. The "Law of the Bavarians" and Regime Change in Early Medieval Europe. Law and History Review 30.(2012) 865-899.

Eckhard, Karl August: Die Lex Baiuvariorum. Eine textkritische Studie. (Untersuchungen zur deutschen Staats-und Rechtsgeschichte 38.) Bresslau 1927.

Endlicher, Stephan: Die Gesetze des heiligen Stefan. Ein Beitrag zur ungarischen Rechtsgeschichte. Wien 1849.

Fastrich-Sutty, Isabella: Die Rezeption des westgotischen Rechts in der Lex Baiuvariorum. Erlanger juristische Abhandlungen 51. Köln 2001.

Carolus Péterfy: Sacra Concilia. Posonii 1714.

Gerics József: Az állam- és törvényalkotó Szent István. In: *Uő*: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Bp. 1995. 76-81.

Györffy György: István király és műve. Bp. 1977

Hamza Gábor: Szent István törvényei európai összefüggésben. Polgári Szemle 13. (2017) 269-279.

Hamza Gábor: Szent István törvényei és Európa. In: *Uő.*: "Nem akarunk csonka Európát..." Politikai, történelmi, jogi tanulmányok, cikkek és esszék. Budapest 2002. 105-120.

Jánosi Monika: A Szent István törvényeit tartalmazó kódexek. Magyar Könyvszemle 94. (1978) 225–254.

Jánosi Monika: Gondolatok az Admonti kódexből hiányzó kapitulumokról. Acta Historica 82. (1985) 37–49.

Jánosi Monika: Törvényalkotás Magyarországon a korai Árpád-korban. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 9.) Szeged 1996.

Kollár, Adamus Franciscus: De originibus et usu perpetuo potestatis legislative circa sacra apostolicorum regum Ungariae. Vindobonae 1764.

Krusch, Bruno: Die Lex Bajuvariorum. Berlin 1924.

Kumorovitz L. Bernát: A középkori magyar „magánjogi” írásbeliség első korszaka. Századok 97. (1963)

Z. J. Kosztolnyik: Five Eleventh Century Hungarian Kings: Their Policies and Their Relations with Rome. New York 1981.

Madzsar Imre: Szent István törvényei és a Cod. Vindob. 751. Századok 72. (1938) 1-9.

Mederer, Johann Nepomuk: Leges Baiuvariorum oder ältestes Gesetzbuch der Baiuvarier, nach einer uralten Handschrift ins Teutsche übersetzt. Ingolstadt 1793.

Mikó Gábor: A „Szent királyok törvényei”. A kora Árpád-kori törvények fennmaradásának története. Századok 150. (2016) 319-340.

Mikó Gábor: Szent István király törvényeinek legrégibb kézírata. Az Admonti kódex. In: Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. II. Szerk. Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél. 723-732.

Nótári Tamás: A Lex Baiuvariorum hatása Szent István törvényeire. Jogtudományi Közlöny 66. (2011) 417-427.

Nótári Tamás: I. (Szent) István törvényeinek szerkezete és forrásai. In: Uő: Jogtörténeti tanulmányok. Kolozsvár 2018. 250-271.

Rácz Lajos: A magyar egyház és államszervezés egymásra hatása a korai századokban. Acta Universitas Szegediensis: acta juridica et politica 73 (2010) 739-749.

Roth, Paul: Zur Geschichte des Bayrischen Volksrechts. München 1848.

Serédi Jusztinián: Szent István törvényei a római joggal és az egykorú kánonjoggal összehasonlítva. Vigilia 53. (1988) 583-588.

Siems, Harald: Lex Baiuvariorum. In: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte II. Berlin 1978. 1887-1901.

Stobbe, Otto: Geschichte der deutschen Rechtsquellen. I/1. Braunschweig 1860.

Tringli István: Hatalmaskodások a 11. századi magyar törvényekben. Történelmi Szemle 60. (2018) 531-554.

Varga Csaba: A kodifikáció mint társadalmi-történelmi jelenség. Bp. 2002².

Wattenbach, Wilhelm: Reise nach Österreich in den Jahren 1847, 1848, 1849. Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 10. (1851) 426-693.

Waldapfel Eszter: Szent István első törvénykönyve és a nyugati törvényhozás. A Gróf Klebersberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet évkönyve 5. (1935) 84-102.

Závodszky Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Bp. 1904.